

Istoria și viața culturală a satului Șomușca

„Să fii binecuvântat, satul meu natal, în vecii vecilor”¹

Șomușca (Somoska, Șomoșca), sat aparținător comunei Cleja, se află spre sud de Bacău, pe malul drept al Siretului, pe un dâmb înălțându-se pe malul drept al pârâului Cleja. Numele său provine din cuvântul maghiar som (însemnând: 'corn, cornus mas'), la care se adaugă sufixul maghiar -os (însemnând: 'înzestrat cu ceva, somos: 'un loc, unde cresc cornii'), plus sufixul maghiar diminutival -ka (Somoska)². Varianta în limba română a acestui toponim maghiar: (Șomușca) s-a format în anii 1900, neavând niciun înțeles nici în limba maghiară, nici în limba română.

Începând de la mijlocul secolului al XIX-lea, satul este descris mai amănunțit de către Jerney János. Referitor la această localitate autorul ne dă de știre că locuitorii Șomușcăi provin din Cleja pentru că: „Șomușca, aparținând diecezei din Cleja, se află spre sud de aceasta (...), formând o colonie nouă, deosebit de importantă, a avuției maghiare din Cleja. Acest sat – citim în continuare – arată mai mult a livadă decât a localitate, deoarece pomii fructiferi au crescut atât de mari, încât casele pot fi zărite numai după ce am ajuns în fața lor (...). Nu dispune nici de plebanie, nici de cantor, îngrijirea sufletească a credincioșilor este asigurată de plebania din Cleja, localitate, de care Șomușca este separată de un deal destul de înalt, care trebuie străbătut pe un drum care durează cam o oră

și un sfert. Versanții dealului plantați cu podgorii, care dăruiesc locuitorilor vinuri deosebit de bune, înconjoară întregul sat.”³

Locuitorii satului sunt urmașii secuilor fugiți în Moldova după Siculicidiumul de la Siculeni (1764 – nota red.). Presupunem că populația nu s-a stabilit direct pe teritoriul actual, ci a ajuns aici, la marginea părții de vest a Câmpiei Siretului, după staționări intermitente, dând de pământuri mănoase, propice cultivării fructelor și viței de vie. Pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, toponimul maghiar, sunând cumva străin vorbitorilor de limba română, apare în statisticile plebaniilor catolice sub forma de Zamosca,⁴ însă în schematismul Misiunii din anul 1850 este notat sub formula corectă de Somoska, probabil la insistența preotului Petrás Incze János, deoarece în vremea aceea satul era filiala plebaniei din Cleja.⁵

Posibilitatea de a cunoaște împrejurimile Șomoșcăi poate fi asigurată prin participarea la excursia organizată în fiecare august în cadrul Săptămânii Satului Șomușca, cu ocazia căreia participanții cutreieră locurile pitorești de aici. Un participant de profesie muzicant sosit din Budapesta a notat următoarele: „Din vârful dealurilor care înconjoară Șomușca se deschide o panoramă pitorească asupra văii Siretului. În vârful stâncos de deasupra satului, numit Esztenka, trei cruci semnalează cele trei sate mai mici, aflate în vale, crucile fiind împodobite

întotdeauna cu flori de câmp proaspete. Pe versanți se cațără șiruri ordonate de porumb, de pomi fructiferi. Păstorul din vale își cheamă câinii în limba maghiară, să nu uităm, că suntem în anii 2000, la mii de km de Budapesta! Într-o stână aflată în drum suntem invitați la o gustare: brânză, cașcaval, legume proaspete, pâine moale... Drumeții purtați spre înălțimi nu lasă nicio fărâmbă din merindele oferite. Stația următoare a drumului: o cruce aflată în vârful unui deal dintre versanții nordici. Trunchii de nuanță deschisă de fag preschimbă acest versant într-o catedrală gotică, iar locul crucii simple devine altar. Localnicii îi spun Crucea germană pentru că, spre sfârșitul celui de-al doilea război mondial, opt ostași germani și-au găsit sfârșitul aici. Crucea semnalează, totodată, și granița între pământurile aparținând Șomușcăi și cele ale celor din Răcăciuni, iar participanții la pelerinajul din localitate nu uită niciodată să împodobească crucea cu o crenguță verde. De aici drumul ne poartă spre Hidegforrás (Izvorul Rece), aflat în fundul văii, de unde izvorăște și un mic pârâu. Mica vale a izvorului este străjuită de maluri abrupte, acoperite de o pădure deasă. Aici, în acest anturaj, am fost întâmpinați de o bandă locală de muzicanți și de gulaș preparat la ceaun, aburind. S-a făcut seară târzie până când s-a golit ceaunul și a luat sfârșit voia bună a dansatorilor.⁶

Locuitorii Șomușcăi, chiar de la momentul stabilirii lor pe aceste meleaguri, au dat numele localității în limba lor maternă maghiară, pentru că pe harta militară austriacă din anul 1792 este denumită: Unguri ot Lunka mare Somoska. Pe atunci au dispus de 54 case, 37 capete de familie, 17 persoane apte pentru serviciul (militar), având în posesie 4 cai și 80 boi,⁷ iar dacă socotim numărul mediu de atunci al membrilor unei familii, populația satului trebuia să fi fost peste 200 de suflete. În decursul unui secol acest număr a devenit de patru ori mai

mare, în 1890 ajungând la 885 de capete. În următorii 50 de ani numărul populației – practic – stagnează, cel puțin în 1930 prezentând o creștere minimă (907 de persoane). În perioada ce a urmat – datorită înlăturării în mare parte a mortalității infantile – timp de două generații aproape că s-a dublat: în 1992 populația Șomușcăi numără 1666 de persoane. Cu acest număr a și obținut vârful demografic al ultimei perioade, pentru că în anul 2009 urmează o nouă scădere (1617 de pers.). Locuitorii – cu câteva excepții ne semnificative – sunt de religie romano-catolică, astfel: de etnie maghiară, însă acest etnonim din urmă în cadrul maghiarilor ceangăi din Moldova – din cauza identității nesigure a comunităților catolice moldovenești – are o interpretabilitate destul de nesigură. Datorită faptului că în cadrul Șomușcăi a fost efectuată o investigație etnosociografică, având ca scop tocmai elucidarea acestui fenomen, e binevenită prezentarea rezultatelor acesteia, deoarece scoate la iveală o situație contradictorie, valabilă poate pentru toate localitățile maghiar-ceangăiești din Moldova.

Hegyeli Attila, responsabilul de atunci al predării limbii maghiare din zona maghiarilor ceangăi din Moldova, în anii 1990, împreună cu alți cinci cercetători, a întreprins o investigație destul de vastă, extinzând practic la mai mult de o pătrime a populației satului (28%), în cadrul căreia au obținut date deosebit de valoroase, referitoare și la identitatea etnică a celor de la Șomușca, menite a fi cercetate și în continuare.⁸ Cercetătorii tineri au intervievat în total 474 de persoane (232 de bărbați și 242 de femei) și au constatat că răspunsurile primite sunt deosebit de nesigure, ceea ce denotă o identitate destul de labilă, sau, mai bine zis: o identitate dublă. După remarca lor: „Răspunsurile sunt determinate de persoana intervievatorului. În fața comisarului recenzor sau a preotului (având o atitudine vădit antimaghiară) se manifestă – de bună seamă – altfel ca în fața unui etnograf de naționalitate maghiară. În acest sens nu putem afirma că datele recensămintelor din satele ceangăiești au fost în mod univoc „măsluite”, deoarece ceangăii, la întrebarea comisarului recenzor, s-au identificat de naționalitate română, iar la aceeași întrebare nouă ni s-a răspuns că sunt maghiari sau ceangăi.”⁹ Bineînțeles, această observație se referă nu numai la cei de la Șomușca, ci este specifică, în general, și la celelalte comunități ceangăiești neromânizate încă. Rămânând la cei de la Șomușca, ne putem aminti de acea contradicție crasă, produsă de statistica de atunci, încât, cu ocazia recensământului din 1930, relativ onestă, din totalul populației Șomușcăi de 907 persoane (din care 898 de romano-catolici), nicio persoană nu s-a identificat de naționalitate maghiară cu limba maternă maghiară.¹⁰

În cunoștință de cauză cu cele de mai înainte trebuie apreciat că în investigațiile efectuate de Hegyeli Attila și grupul lui, în anii 1900, șomușcăienii la întrebarea privind limba lor maternă au dat următoarele răspunsuri: 35,9% din cei intervievați pretindeau a avea limba maternă ceangăiască, 27,8% română, 22,8% maghiară, 3,2% ceangăiască-maghiară, 0,8% ceangăiască-română, 9,7% indeciși. Deci: un procentaj de 61,9% al locuitorilor, în situația

dată, și-a definit limba maternă ca „fiind neromânească”.¹¹ „Această labilitate a identității poate fi datorată și faptului că – după cum reiese de la sursa noastră – din textul mai multor intervievați putem desluși că aceste categorii (român, maghiar, ceangău, ceangău-maghiar, ceangău-român, etc.) în identitatea lor nu prezintă asemenea puncte stabile ca în cazul maghiarilor majoritari. Astfel, pentru placul intervievatorului, sau pentru a întreține conversația, dau un răspuns oarecare, răspuns care poate fi ușor modificat, datorită unor influențe amintite, dacă circumstanțele interogării se vor schimba.”

Faptul că mai mulți dintre ei se identifică de naționalitate catolică, denotă nu atât o confuzie logică, ci mai cu seamă scoate la iveală o manifestare a identității care diferă de cea obișnuită. „La mai mulți dintre furnizorii noștri de date denumirile de »catolic« și »ceangău« apar ca sinonime. Această confuzie o întâlnim mai des la etnia maghiară. Prin acest răspuns parcă vor să exprime, că nu-și asumă comunitatea cu etnia română, însă nu se identifică numai rareori, că ar fi maghiar, delimitându-se astfel și de această categorie etnică, ascunzându-se astfel după etnonimul de ceangău.”¹²

Și problema limbii materne e nesigură pentru ei. Expresia maghiară (anyanyelv) nu le este cunoscută multora. Cunoscut mai bine expresia română: limba maternă (în sensul: limba mamei – ca sintagmă posesivă). Din prima încercare mulți dintre ei și-au identificat limba maternă cu limba ceangăiască, însă s-a clarificat mai apoi că mama lor i-a învățat prima dată românește și apoi, și-au însușit graiul ceangăiesc. Deci limba mamei lor este limba ceangăiască folosită cel mai des în comunicarea de acasă și se întâmplă în multe cazuri că nu știu deloc limba română, sau o cunosc foarte slab. Aproximativ în ultimii 10 ani a devenit „în vogă” în satele ceangăiești din Moldova că mamele se adresează bebelușilor numai și numai în limba română, excluzând total limba maghiară, ca, astfel, copiii lor, ajunși la școală, să nu mai aibă dificultăți cu învățarea limbii române. Copilul, totuși, își însușește câte ceva și din graiul ceangăiesc, mai târziu, „la stradă”. Așa stând lucrurile, copiii înțeleg mai înainte graiul strămoșesc și îl vorbesc mai în urmă, deoarece în familie copiii mai mari vorbesc între ei dialectul limbii maghiare locale. Putem remarca și faptul că limbile vorbite nu dispun de aceeași încărcătură emoțională ca să influențeze în mod fundamental identitatea lor etnică. Deoarece la Șomușca limba tuturor instituțiilor este cea română, de aceea ceangăii așa simt – pe bună dreptate – că o formă posibilă a reușitei lor pe plan social este aceea ca să-și ascundă apartenența lor religioasă, lingvistică, etnică. Ceea ce – datorită intoleranței românilor majoritari (mai ales a oficialităților) – a devenit chiar o cerință majoră și mai mulți o consideră ca principala condiție a afirmării lor. „Cu atât mai mult – enunță pe baza rezultatelor investigațiilor Hegyeli Attila – cu cât la Șomușca și în satele vecine gradul de eficiență a învățământului este catastrofal. Putem aproape afirma că pedagogii navetiști din Bacău – cei care nu vorbesc limba maternă a majorității din Șomușca – poate că neglijează dinadins munca de predare, periclitând șansele de

reușită școlară [și de afirmare] ale tineretului școlar de aici.”¹³ Este neapărat necesar – deci – să resimțim particularitățile de identitate ale ceangăilor maghiari. Nu putem pretinde din partea lor o asemenea identitate maghiară ca la maghiarii din interiorul arcului carpatin, identitate care s-a format și a fost întărită de un anumit proces istoric, începând din secolul al XVIII-lea și până în zilele de azi. Trebuie să înțelegem labilitatea identității lor, sau, mai bine zis, acea identitate dublă care a fost creată de soarta lor nu tocmai demnă de invidiat, într-o formă destul de fluidă și convertibilă.

Situația este mai univocă în privința diviziunii religioase, cu atât mai mult, cu cât, nu putem vorbi de o diviziune adevărată, în sensul strict al cuvântului, deoarece locuitorii Șomușcăi, cu ocazia luărilor în evidență din diferite perioade istorice erau romano-catolici într-un procent de 99-100%, situație ce s-a menținut și până în zilele noastre. Localitatea mai înainte era filiala Fărăoanilor, pe urmă, de la finele secolului al XIX-lea a fost atașată Clejei, prima sa biserică a fost construită și sfințită cu hramul Sfintei Treimi de către Kárpáti Grácián, cel care la cumpăna dintre secolele XVIII–XIX a fost la dieceza din Cleja un urmaș nedemn al lui Petrás Incze János. În statisticile eclesiastice din 1898 deja întâlnim însemnarea despre necesitatea construirii unei biserici la Șomușca. Din donațiile credincioșilor în 1899 este depusă în casa de economii o sumă de 5300 lei pentru acest scop. Șomușcanii un timp mai frecventează biserica din Cleja apropiată, însă în statistica din 1900 apare însemnarea despre acoperirea noii biserici, iar nota din 1901 ne înștiințează despre terminarea construcției: „Ecclesia Somosca jam parata.” Cutremurul din 10 noiembrie 1940 dărâmă turla bisericii, pe care credincioșii o reconstruiesc, însă va fi mai scundă decât cea veche.

Comunitatea romano-catolică a Șomușcăi a devenit plebanie de sine stătătoare în 1968. Aici a slujit paterul martir, Gyergyina János în perioada 1964–1980. A avut parte de nenumărate suferințe, însă niciodată nu s-a întors împotriva enoriașilor săi, precum puterea comunistă ar fi vrut să-l influențeze. S-a născut în satul apropiat, Valea Mare la 25 martie 1915, în 1929 devine novice la Hălăucești, în seminariul regiunii din Moldova al ordinii minorităților franciscani. După ce a depus jurământul festiv de călugăr, este sfințit ca preot la Luizi Călugăra la 1 mai 1941. Din 1947 până în 1959 slujește în plebania din Lespezi, unde predică și în limba maternă maghiară a credincioșilor săi, din care cauză la 9 ianuarie 1959 va fi arestat, iar la Procuratura Militară din Iași este condamnat la 9 ani de temniță și 5 ani muncă silnică. Va fi eliberat datorită unei amnistii generale, la 27 iulie 1964 și numit ca preot la Șomușca. L-am vizitat aici cu multă precauție, aducându-i cărți religioase și literatură eclesiastică în limba maghiară preotului care ducea traiul într-o izolare cumplită, însă nu s-a sfîit să poarte discuții cu credincioșii lui și în limba lor maghiară, deși acest lucru i-a fost interzis categoric de superiorii săi. Își amintește de el și paterul Jáki Teodóz în cartea sa: „Ne-am întâlnit pentru prima dată cu el în 1979 la Șomușca, am cerut voie împreună cu dr. K. I., medic și preot

catolic, să ținem slujbă în biserica lui. Ne-a îngăduit de bună voie, însă ne-a atras atenția cu multă resemnare ca să ținem sfânta liturghie în limba latină. »Să credeți că ar avea urmări cumplite și pentru Domniile voastre, în caz că v-ar denunța cineva că messa a fost oficiată în limba maghiară în biserica mea.«¹⁴ În anul 1991 a fost demarată construcția unei biserici noi, imense în locul bisericii vechi, însă a fost finisată doar în 2009. Noua biserică poartă hramul Sfântului Luca.

În asigurarea existenței pentru populația Șomușcăi a avut un rol deosebit pomicultura și mai ales cultivarea viței de vie. Acest fapt se reflectă și în toponimia localității, cel puțin două duzine de denumiri de pârlouge pot fi aduse în relație (total sau parțial) cu viticultura. Aceste locuri au fost obținute prin defrișarea pădurilor, terenurile fiind folosite inițial ca pajiști, după aceea ca pământuri arabile și în cele din urmă au fost plantate cu viță de vie. A urmat apoi colectivizarea și această ramură de cultură agricolă, necesitând o muncă intensă și cunoștințe tradiționale moștenite din tată în fiu, de la o generația la alta, dintr-odată a fost lăsată în paragină. Numele de răzoare cu însemnate plantații de viță de vie au fost următoarele: Bérc, Bodzás, Csigahegy sau Csigás, Hamzik, Keresztpatak, Mál-ódala, Pap bécsei (aici se afla podgoria bisericii), Patyul-ódala, Ruszuj hegy și Újfogás. Trebuie accentuat: aceste podgorii numai au fost, cândva, pentru că după colectivizare au fost arate total sau parțial. Însă după 1990, când o parte importantă a forței de muncă a emigrat, iar partea mai mică a populației rămasă acasă, în loc să resădească cu viță de vie locurile retrocedate, a arat și acele plantații care au fost sădite în era colectivului cu un soi de viță de vie nobilă, adusă din străinătate, necesitând o muncă intensă și îngrijire aparte. Cu toate că – după cum se obișnuiește a se zice – odinioară satul trăia din viță de vie. Ceea ce nu e deloc o exagerare pentru că de la mijlocul verii și până la înghețurile din toamna târzie, alimentul principal al locuitorilor – mai ales ai celor aparținători păturilor mai nevoiașe, cu mulți copii – pe lângă mămăligă erau strugurii, iar principala, poate singura sursă de venit a fost comercializarea vinului. Poetul Demse Márton, originar din Șomușca, obligat să-și abandoneze meseria de dascăl în limba maghiară de către regimul comunist și să devină „ceferist”, în cartea sa *Somoskai tél* (Iarna la Șomușca) prezintă în culori sumbre sărăcia crasă a familiei lui, lăsată fără pământ, fără mijloace de subzistență și acesta nu era un caz separat în acele vremuri: „În acest sat, de la un capăt la celălalt, nu vedeai un om, să nu poarte haine peticite. Alimente erau puține, vin însă ne dădea Domnul din belșug. Nu-l puteai valorifica, pentru că fiecare familie avea în pivniță. De doi bani puteai cumpăra vin bun, nu un litru, ci o găleată întreagă. Soiul cel mai bun era cu 5 lei.” Printre felurile de alimente ale copilăriei lui amintește supă de vrăbioare și de muguri de dud.¹⁵

În 1948 în mai mult de 100 de școli moldovenști au introdus diferite forme ale predării în limba maghiară, erau școli, unde toate disciplinele au fost predate în limba maghiară, în alte locuri era introdusă numai predarea limbii și literaturii

maghiare. La Șomușca, unde în primăvara anului 1943 a ars clădirea școlii vechi și insalubre, era prevăzută construcția unei noi școli, pentru care statul a prevăzut o sumă de 1,4 milioane lei. Potrivit planurilor, în clădirea școlii noi ar fi încăput atât școala maghiară, cât și cea română, cum se exprimă într-un articol Kovács György, „ca semn al înfrățirii celor două popoare.”¹⁶ Potrivit unui raport despre învățământ în anul școlar 1951–1952 secția maghiară a școlii din Șomușca funcționa cu trei cadre didactice și un efectiv de 136 elevi.¹⁷ Predarea în limba maternă a copiilor a fost însă în curând desființată și la Șomușca. După ce a trecut o jumătate de secol fără predare în limba maghiară, iată că micii ceangăi din Șomușca au din nou posibilitate să învețe și ei în limba maternă a părinților. Bineînțeles, cei care vor. În anul școlar 2003–2004 patru profesori au predat în limba maghiară la Șomușca, pe de o parte: în cadrul școlii, pe de altă parte: în afara orelor de curs, în cadrul preocupărilor libere de după masă. Numele profesorilor: Pávai Réka, Istók Angéla, Borsos Gyöngyi, Benke Paulina. Predarea facultativă a limbii maghiare se desfășoară și în prezent, datorită bunăvoinței lui Benke Paulina și Istók Angéla. În perioada de după 2000 timp de câțiva ani în fiecare august a fost organizată în sat Tabăra de la Trotuș de păstrător de tradiție,¹⁸ fiind mai apoi abandonată, deoarece dintre animatorii ei unii au emigrat în Ungaria, alții s-au angajat în muncă în Europa de Vest.

După opinia profesorului Gazda László, cel care a cutreierat cu elevii săi Moldova în cadrul așa-ziselor „expediții exploratoare pionierești”, Șomușca este una dintre localitățile care au păstrat în modul cel mai autentic caracterul maghiar al culturii lor tradiționale, astfel, acest sat reprezintă o adevărată „mină de aur” pentru culegătorii comorilor populare tradiționale (folcloriști, etnografi).¹⁹ Cuvinte frumoase despre o așezare maghiar-ceangăiască din Moldova, însă dacă ne uităm mai adânc în miezul lucrurilor, numai prima parte a frazei poate fi socotită reală, deoarece din acea „mină de aur” s-au extras și publicat până în zilele de azi relativ puține „comori”. Acest fapt poate fi explicat – bunăoară – de apropierea Clejei mai mari, unde s-a păstrat un material asemănător, însă mai voluminos și marcant al valorilor populare tradiționale. Să nu uităm că accesul la comuna Cleja e mai ușor de la șosea, dar pot fi și alte cauze, pentru care folcloriștii nu au explorat în așa măsură comorile de cântece populare ale Șomușcăi ca la multe alte comune mai cunoscute din acest punct de vedere. O astfel de cauză ar fi aceea că de aici în timpul celui de-al II-lea război mondial nu s-au expatriat în Ungaria atâtea persoane cu un repertoriu bogat de cântece populare ca din Cleja, Lespezi, Pustiana, Gioseni, Găiceana sau dintr-un alt sat din apropierea Clejei: Valea Mică, devenind aici în noua lor patrie „Maeștrii Artelor Populare”. În culegerea de trei volume *Csángó népzene* (Muzică populară ceangăiască) editată de Domokos Pál Péter și Rajeczky Benjámín, Șomușca este reprezentată doar de trei melodii, la fel și în *Moldvai csángó népdalok és néballadák* (Poezii și balade populare ceangăiești din Moldova) a lui Faragó József și Jagamas János. Chiar și în *Balladák könyve* (Cartea baladelor) a lui Kallós Zoltán este

prezentă numai o singură sursă (Benke György Gödöri) cu patru balade. Cele mai multe bucăți folclorice din Șomușca le găsim în *Csángómagyar daloskönyv* (Carte de cântece populare ceangăiești maghiare), conținând în total 390, din care au fost culese din Șomușca 21, în majoritate cântece religioase, culese de la trei persoane care pot fi evidențiate mai mult drept cantori și nu ca rapsozi populari.

Ne dăm seama ce valori folclorice au rămas neexplo-rate din tezaurul folcloric spiritual și material al Șomușcăi, referindu-ne doar la ființa spirituală numită „vartyogó”, cu care nu ne-am întâlnit altundeva în întreaga zonă lingvistică maghiară. În dicționarele etimologice maghiare găsim doar verbul „vartyog” într-o frecvență bogată. În *Magyar tájszótár* (Dicționarul de regionalisme) al lui Szinnyei József cuvântul este ilustrat aproape pe tot cuprinsul zonei lingvistice maghiare.²⁰ De pe teritoriul Moldovei – deocamdată – am cunoștință doar de o singură prezentă, și anume, în studiul lui Kovácsné István Anikó și nu este prezent nici în *Moldvai magyarok hitvilága* (Universul de credințe al maghiarilor moldoveni) de Bosnyák Sándor, nici în *Moldvai magyar tájszótár* (Dicționarul regionalismelor maghiare din Moldova) al lui Péntek János, nici cu ocazia culegerilor mele nu am întâlnit acest fenomen folcloric misterios, deși fără îndoială poate fi în legătură cu un fenomen etnografic cules în Valea Ghimeșului, mai cu seamă prin părțile spre est de fosta graniță de țară, numit „rekegő”, care, potrivit credinței populare, este sufletul rătăcitor al persoanelor îngropate fără botez, suflet care cu strigătul lui înspăimântător încearcă să pună stăpânire asupra altor suflete.²¹ Contrar celor prezentate mai înainte, fenomenul numit „vartyogó” din Șomușca nu e activ, nici dăunător, poate nu e nici ființă, mai bine e să fie considerat un fenomen iscat dintr-un sacrificiu, care își deplânge soarta. A fost cules de Kovácsné István Anikó în octombrie 2000, în timp ce culegea motivele broderiilor de cămăși populare.²² Pe atunci mai era în viață Máris Borbála de 87 ani, martor ocular al celor întâmplate cu cinci decenii în urmă și a povestit istoria superstițioasă, care în tradiția orală a satului de atunci era deja doar o amintire vagă, palidă, și anume: pe la mijlocul secolului XX o fată nemăritată naște un copil nelegitim, dintr-o relație extraconjugală, tatăl fetei, pentru a evita judecata stigmatizantă a comunității și a proteja fata de rușine, caută o femeie și o plătește ca să-l „curețe” pe bebeluș. Aceea îl aruncă pe copil în fântână. „Cazul însă iese la iveală, după ce Máris Borbála scoate apă din fântână și descoperă copilul înecat.” Anchetatorii cazului află imediat care dintre fetele din sat se află în stare de a alăpta, deci cine este mama bebelușului înecat. În tradiția orală a satului așa s-a păstrat cazul, că „fata vroia să-l crească pe copil, însă tatăl ei i l-a luat și a pus la cale omorul, ca totul să fie învăluit în taină și fata ei să rămâie fată și în continuare.” Însă de la bebelușul înecat în fântână „spre seară – ani de-a rândul se auzea un fel de „scâncet” (vartyogás – în limba maghiară). Bineînțeles că oamenii din sat atribuiu acest „scâncet” copilului înecat. O altă persoană din sat își amintește astfel: „fetele mele povest-

teau totdeauna când se întorceau duminică seara, târziu de le șezătoare că se auzea un scâncet de bebeluș din fântână.” Altă persoană comenta așa: „era un înger, eu sunt sigură că i-am auzit vocea, plângea ca pisica.” În altă versiune: „S-a născut bebelușul, dar era copil din flori. L-au aruncat în fântână, l-au scos din fântână. Prutean Andrásné i-a cusut o cămășuță, l-a pregătit frumos, era nebotezat, l-a îngropat așa. I-a legat o sfoară roșie la gât să fie frumos, pentru că era înger.”

După Kovácsné István Anikó cazul copilului „vartyogó” de la Șomușca are multe puncte comune cu superstiția numită „rekegő” din Ghimeș, mai ales în privința că a suferit moarte violentă și era nebotezat. Deocamdată nu avem alte date în ceea ce privește existența în comunitățile maghiare (poate nici în cele române) a unor fenomene similare cu „vartyogó”. În caz că sunt, ar fi bine de știut în ce formă și relație le putem asocia cu fenomenul numit „rekegő” și cu alte superstiții de acest fel. Pe baza unor noi investigații am putea clarifica dacă acest eveniment, deocamdată singular, este oare răspândit sau ba în comunitățile ceangăiești-maghiare moldovene. Poate tocmai publicarea problemei abordate de Kovácsné István Anikó va contribui la demararea unei cercetări pentru aflarea unor urme valorificabile. Precum am specificat, mina de aur a vieții populare de la Șomușca este destul de neexplorată deși sunt multe valori demne de a fi aduse la suprafață.

Ar avea, ar fi avut și Șomușca asemenea persoane ilustre născute în sat, care ar fi mai competente să cultive această muncă de cercetare. Ca să amintim doar pe unii dintre ei, este aici, mai bine zis: este acolo... , pentru că, din fața soartei nefaste de aici a plecat la Budapesta acum 30 de ani, poetul Demse Márton, cel născut în 1943, poetul care în scrierile sale a evocat nenumărate momente din viața satului, a locuitorilor de aici. Concetățenii săi își amintesc cu multă recunoștință de numele său, îi răsfoiesc cărțile, celui care în calitate de membru al Uniunii Scriitorilor Maghiari, al Asociației Ziariștilor Maghiari din România și ca membru fondator al Asociației Culturale a Maghiarilor-Ceangăi

„Lakatos Demeter” nu și-a negat, n-a uitat niciodată satul natal. Datorită bunăvoinței lui Csoma Gergely, cunoaștem după nume mai mulți cantori excelenți din Șomușca, datorită contribuției lor efective o mare parte a locuitorilor satului vorbește și azi limba strămoșească maghiară și dacă altundeva nu, în căminele lor se roagă în limba maghiară și păstrează un repertoriu bogat al cântecelor populare, chiar și scrise cu mâna în caietele lor cu litere și ortografie română.²³ Sunt demni pentru ca numele lor să fie păstrate pentru posteritate: Ambarus Szilveszter i-a învățat pe oameni cântece maghiare religioase, iar o femeie, Bálint Mária, născută în 1953, a trecut cântecele într-un caiet, așa cum știa ea, cu litere române: „Am scris așa – relata lui Csoma Gergely – cuvintele maghiare cu litere valahe, ca să le putem citi. Mie mi-a ajutat bunicul. El cânta, eu sciam. Mi-au plăcut foarte mult. . . însă pe la noi au fost uitate.”²⁴ Benke Gergely a îndeplinit timp de 27 ani îndeletnicirea de cantor, a început să aștearnă pe caiet în 1972 rugăciunile, luările de rămas bun în limba maghiară.²⁵ Benke András a fost cantor în Șomușca în anii 1980 și a obișnuit să cânte din caietul său scris cu mâna.²⁶ Bálint János a lucrat ca simplu muncitor până la pensionare și a notat, în limba maghiară, într-un caiet versete magice împotriva deochiului și vindecătoare, la fel cu litere române.²⁷ Trebuie amintit și Benke Pál, păstrător de tradiție din Șomușca, ai cărui doi frați sunt muzicanți populari la Budapesta, iar soția, Benke Paulina predă ca învățătoare de limbă maghiară, facultativ, pentru copiii din sat și din satele vecine. Este descendentul satului și dr. Kotis Mihály, cel care și-a făcut studiile la Universitatea de Medicină din Budapesta și momentan este adjunct al Spitalului Erzsébet din Zirc, mamă-sa, Róka Márta acasă, la Șomușca cântă cântece religioase maghiare la capătul mortului la priveghi. Șomușca are și pictor în persoana lui Benke György, a cărui compoziție mai mare este expusă în sediul Fundației Siret-Cleja și prezintă acel episod din iunie 1949, când oamenii securității îl înghesuie într-o dubă pe episcopul romano-catolic din Iași, Durcovici Anton, pentru a fi sechestrat. Suntem de părere că Benke György ar crea bucurosi compoziții cu evenimente tradiționale din viața satului, dacă ar primi din partea cuiva încredințare în acest sens.

„Săptămânile Satului Șomușca”, demarate la începutul anilor 2000, eveniment de seamă care a pricinuit an de an în fiecare august atâtea bucurii și satisfacții locuitorilor satului, mai cu seamă tinerilor, din păcate, cu timpul, au fost lăsate baltă. Organizatorii cei mai activi s-au angajat la muncă în străinătate și – cum, de altfel, se întâmplă – programele, a căror reușită depinde de câțiva oameni inimoși, după plecarea acestora, au fost sistate. Sau transformate. Momentan, în loc de săptămână culturală se ține anual câte-o „Zi de Rugăciuni” în timpul verii la Șomușca, la care se învață rugăciuni, se cântă cântece religioase, asemenea festivalurilor-concurs culturale, bazate pe învățarea cântecelor, basmelor populare maghiare. După cum am aflat, aceste întruniri anuale – din păcate de numai o zi –, au o reputație bună, sunt vizitate de numeroși credincioși maghiari-ceangăi de religie romano-catolică, chiar și din satele vecine, și preotul local onorează cu prezența sa evenimentul.

Flacăra culturii la Șomușca – deși nu totdeauna cu aceeași intensitate – arde, luminează și încălzește sufletele încontinuu, câteodată cu flăcără mai modestă, altădată scoțând vâlvătai.

Traducere: Bartha György

Lectură: Ion Nete

1. Demse Márton: *Somoskai tél*. Kézdivásárhely, 2007. 91.
2. Kiss Lajos: Magyar helységnevek a Keleti-Kárpátokon túl. In *Magyar Nyelvőr*, 1987. 2. 225.
3. Jerney János 'Keleti utazása a magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2011. 113.
4. Gabor, Iosif: *Dicționarul comunităților catolice din Moldova*. Editura Conexiuni, Bacău, 1996. 252.
5. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 1987.
6. Raportul lui Bolya Mátyás.
7. Domokos 1987. 105.
8. Hegyeli Attila: Hat nemzetiség egyetlen faluban? Egy moldvai csángó falu etnikai identitásáról. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időben*. A Magyarságkutatás könyvtára XXIII. [Budapest, 1999.] 83–96.
9. Hegyeli 1999. 86.
10. Domokos 1987. 172.
11. Același loc.
12. A. I. 87.
13. A. I. 90.
14. P. Jáki Sándor Teodóz: *Csángókról igaz tudósítások*. Való Világ Alapítvány, Budapest, 2002. 89–96.
15. Demse 2007.
16. Kovács György: *A szabadság útján. Moldvai csángók között*. Az RNK Írószövetségének Irodalmi és Művészeti Kiadója, Bukarest, 1950. 10–12.
17. Vincze Gábor (szerk.): *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989)*. Teleki László Alapítvány és Erdélyi Múzeum-Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 2004. 343.
18. Gazda László: *Csángómagyar falvak III. Moldvai magyar vonatkozású települések történeti tára R–Z*. Nap Kiadó, Budapest, 2011. 49.
19. A. I. 45.
20. Szinnyei József: *Magyar tájszótár*. Nap Kiadó, Budapest, 2003. 2495.
21. Daczó Árpád: *A gyimesi rekegő*. Népismereti Dolgozatok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 197–201.; Takács György: *Kantéros, lüderc, rekegő. Hárompataki csángó hiedelemmondák*. Magyar Napló – Fókusz Egyesület, Budapest, 2004. 799–909.
22. Kovácsné István Anikó: A somoskai vartyogó hiedelemtörténetének ezredfordulói emlékezete. In *Moldvai Magyarság*, 2004. 5. 17–19. și 6. 18–19.
23. Csoma Gergely: *Elveszett szavak. A moldvai magyarság írott nyelvemlékei*. Etnofon Népzenei Kiadó, Budapest, 2004.
24. A. I. 52.
25. A. I. 62.
26. A. I. 64.
27. A. I. 82.